

Uitgave: Projectteam Hollandsche IJssel > postbus 90602 > 2509 LP Den Haag > telefoon: 070 441 64 67 > fax: 070 441 79 96 > internet: www.schoner mooier.nl > e-mail: info@schoner mooier.nl > PEILDATUM: 25 mei 2005

De stenen spreken

IJsselsteentjes zijn een begrip in Nederland. De steenbakkerijen langs de Hollandsche IJssel waren eeuwenlang leveranciers van de markante gele steentjes, die gebruikt werden voor de bouw van herenhuizen en boerderijen maar ook - en dat is nog altijd te zien in de streek - voor molens en sluizen. De gerestaureerde molen Windlust in Nieuwerkerk aan den IJssel is uit ijsselsteentjes opgetrokken evenals de Stolwijkerluis in Gouda. De ijsselsteentjes zijn ook ver buiten onze grenzen terechtgekomen. Archeoloog Louwrens Hacquebord vond ze bij opgravingen op Spitsbergen. Reden genoeg om van de ijsselsteen een trofee te maken en die uit te reiken aan bewoners, bedrijven en organisaties die zich inspinnen voor een schonere en mooiere Hollandsche IJssel. Dit jaar wordt deze kwaliteitsprijs voor de vierde keer uitgereikt. In deze editie van Het Peil laten we 'de stenen spreken'.

Na ijsselsteentjes bikken... ijsselsteentjes bikken

Op 20 mei heeft Lennie Huizer, gedeputeerde Zorg van de provincie Zuid-Holland, de gerestaureerde molen Windlust in Nieuwerkerk aan den IJssel officieel geopend. De korenmolens is rechtgezet, opgehoogd en verplaatst en heeft zijn maalfunctie teruggekregen.

De vlag in top tijdens de feestelijkheden rond de opening van de gerestaureerde molen Windlust.

In de bijgebouwen is een dagactiviteiten-centrum voor gehandicapten gevestigd met bakkerij en winkel. Met het meel van de molen bakken de deelnemers onder meer twee streeklekkernijen: het korenaertje (een koffiekoekje) en het ijsselsteentje (een soort cake). Jarenlang hebben vrijwilligers ijsselsteentjes gebakken voor de molen; nu valt er nu opnieuw te 'bikken' maar dan van deze lekkernij.

Molensloop

Maarten Molenaar (boer, oud-wethouder en beheerder van de Oudheidkamer in Nieuwerkerk aan den IJssel) nam eind vorige eeuw het initiatief voor de restauratie van de molen op Kortenoord. Een commissie onder zijn aanvoering wist de uit 1471 daterende molensloop van de ondergang te redden door aankoop van het bouwveld van een projectontwikkelaar. Die had destijds de grond verworven om er een kantoorpand te bouwen. Eerder had de gemeente een aanvraag ingediend om van de molensloop een rijksmonument te maken. Het kantoorpand is er uiteindelijk nooit gekomen.

Artery

Met hulp van vrijwilligers en diverse financiers lukte het de Stichting Molen Kortenoord om de restauratie op gang

te krijgen. De 2,6 miljoen euro vergende operatie werd bekostigd met een subsidie van onder meer Artery. Dit Europese samenwerkingsproject met Duitsland en Engeland is erop gericht de rivieren weer mooi en levendig te maken. De ingediende aanvraag voor subsidie bij de Europese Unie leverde het project Hollandsche IJssel ruim 1 miljoen euro extra subsidie op; een deel hiervan is bestemd voor de molenrestauratie. Daarnaast waren er bijdragen van de provincie Zuid-Holland en de gemeente Nieuwerkerk plus bijdragen uit fondsen en de opbrengst van acties.

Handen uit de mouwen

De handen moesten ook letterlijk flink uit de mouwen worden gestoken zoals bij het bikken van stenen. 'Voor de restauratie waren ijsselsteentjes nodig, die hebben we overal vandaan gehaald', vertelt Maarten Molenaar. 'Ik heb er zelf wel eens 450 uit een container gehaald. We hebben niets gekocht, alles gekregen'. Vrijwilligers waren ruim vijf jaar achtereen op woensdag aan het bikken om de stenen bruikbaar te maken. 'Alle weersomstandigheden hebben we mee-gemaakt, van sneeuw tot 33 graden Celsius. Alles bij elkaar hebben we ruim 75.000 stenen gebakken; er viel ook wel eens wat kapot. Voor de

ophoging van de molensloop hebben we er 15.000 gebruikt'.

Ommuring

De ophoging van de molen was nodig omdat deze zich drie meter onder het dijkniveau bevond. 'De molen is opgetakeld en op een staalconstructie geplaatst van 16 ijzeren masten. Twee jaar heeft hij op deze poten gestaan. Die poten staan nu middenin het activiteitencentrum, met een ommuring van ijsselsteentjes. Daar zijn ook duizenden stenen in gaan zitten. We hebben nog zo'n 15.000 stenen over, die worden te koop aangeboden'. Met de ingebruikstelling van molen Windlust is het restauratieproject officieel beëindigd. Voor Maarten Molenaar betekent het de afsluiting van 'een uitermate boeiende en leerzame periode. Als ik alles van tevoren had geweten, was ik er misschien niet aan begonnen. Het was een sprong in het diepe. Maar nu het project klaar is, proef ik de smaak van voldoening dat het allemaal gerealiseerd is. De nieuwe bestemming als activiteitencentrum van ASVZ Zuid-West geeft daaraan extra glans'.

IJsselsteentjes als 'gidsfossiel'

IJsselsteentjes hebben ook buiten de vaderlandse grenzen hun nut bewezen. Archeoloog Louwrens Hacquebord, hoogleraar aan de Rijksuniversiteit Groningen, trof ze aan in de Nederlandse nederzetting Smeerenburg op Spitsbergen. In de periode 1979 tot en met 1981 verrichtte hij hier met collega-archeologen opgravingen, op zoek naar de werkelijke aard en grootte van de nederzetting waarover de wildste verhalen de ronde deden. Hij legde zijn bevindingen vast in een proefschrift 'Smeerenburg, het verblijf van Nederlandse walvisvaarders op de westkust van Spitsbergen in de 17e eeuw' waarop hij in 1984 aan de Universiteit van Amsterdam promoveerde.

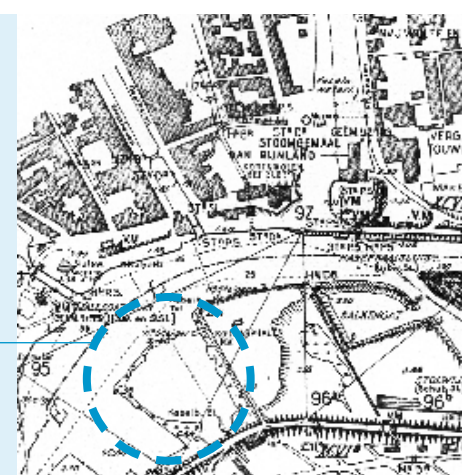
Smeerenburg, gelegen aan de westkust van Spitsbergen op 79 graden Noorderbreedte, werd in 1614 tot 1652 bewoond door walvisvaarders van de Noordsche Compagnie. De nederzetting bestond uit 15 à 16 huizen en zeven traankokerijen en telde zo'n 200 tot 250 inwoners. De walvisvaarders kwamen uit Noord-Holland, Zeeland, Friesland, Delft/Rotterdam en de Lekstreek.

Verrassing

Drie zomers achtereen legden de archeologen de resten van de vroegere bewoning bloot. De onderzoekers waren verrast over wat ze aantroffen. 'We waren verbaasd dat alles zo netjes was aangelegd, compleet met stoepen en straatjes. Overal lagen ijsselsteentjes, herkenbaar aan hun gele kleur die wordt veroorzaakt door het hoge kalkgehalte van de klei waaruit ze zijn gebakken. Ze waren verschillend van afmeting, maar gemiddeld zo'n 16 bij 8 centimeter en standaard 3,5 cm hoog. Sommige stenen deden dienst als straatlinkers. Voor het paveisel waren vermoedelijk afgekeurde modellen gebruikt. Van mooiere exemplaren waren de binnenmuren van de woningen opgetrokken. Aan de buitenkant waren houten planken aangebracht. De huizen zelf waren luxer dan verwacht. Zo vonden we fragmenten van Delftsblauwe tegeltjes waarop zeehonden waren afgebeeld', vertelt Louwrens Hacquebord. Ook de fornuizen in de zeven kokerijen, zo ontdekten de archeologen, waren van ijsselsteentjes

gebouwd. Op de fornuizen werd het spek van de gevangen walvissen gekookt tot traan die vervolgens in vaten per schip naar Nederland werd vervoerd. 'IJsselsteentjes zijn hard gebakken, redelijk dicht en vuurvast dan andere soorten. Om die reden waren ze bij uitstek geschikt voor fornuizen. Het feit dat ze ook niet snel kapotvriezen maakte de ijsselsteentjes weer goed bruikbaar als paveisel'.

De ijsselsteentjes werden evenals het zand dat nodig was voor het ophogen van de huisplaatsen op het eiland destijds per schip - als ballast - vanuit Nederland naar Spitsbergen vervoerd. 'Er zijn slechts twee gebieden in ons land die destijds gele stenen leverden: de streek rondom Leeuwarden en Harlingen en het gebied rond de Hollandsche IJssel. Aangezien de schepen afkomstig waren uit Noord- en Zuid-Holland is de kans groot dat de stenen ook inderdaad van de Hollandsche IJssel komen.' De van Spitsbergen meegenomen bakstenen werden in Nederland door de archeoloog in samenwerking met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg aan een nader onderzoek onderworpen. De resultaten zijn gepubliceerd in zijn in 1984 verschenen proefschrift. Na zijn promotie deed Louwrens Hacquebord op tal van andere plaatsen op Spitsbergen onderzoek. Ook komende zomer vertrekt hij naar het pool-eiland. En overal waar hij komt, stuit de archeoloog op de gele ijsselsteentjes. 'Ze zijn een gidsfossiel geworden. Zodra we deze steentjes tegenkomen, weten we dat er Nederlanders gezeten hebben. Dat geldt voor de gehele 300 tot 400 kilometer lange westkust'. Maar ook op andere plaatsen drukken de ijsselsteentjes hun stempel op het landschap. 'Op het eiland Jan Mayen, op 71 graden Noorderbreedte, bevinden zich zwarte lavastranden. Ze zijn echter geel gekleurd door kapotgevroren ijsselsteentjes...'

Fragment uit een kaart van Rijkswaterstaat 1936

Hollandsche IJsseldata

- 26 mei Meedenksessie Baai van Krimpen (Krimpen aan den IJssel en Loswal III (Capelle aan den IJssel))
- 3 juni Stuurgroep Artery bijeenkomst (Manchester)
- 23 juni Stuurgroep Hollandsche IJssel
- 20 juli Het Peil 38

Heeft u vragen of opmerkingen?

Stuur uw reactie naar Projectteam Hollandsche IJssel, Antwoordnummer 100, 2509 WB Den Haag (een postzegel is niet nodig). U kunt ons ook een e-mail sturen via info@schoner mooier.nl

Op de HIJ-ZIT

Adri van den Brink, hoogleraar aan de Universiteit Wageningen, is initiatiefnemer en eindverantwoordelijke van het project Integrale Gebiedsuitwerking Stolwijkerluis. Een projectgroep onder zijn leiding werkt aan het opstellen van een integrale visie voor het gebied rondom de Stolwijkerluis. Aan het eind van de zomer zal de groep haar masterplan presenteren.

'We zijn al een heel eind gevorderd. De verkenning verliep langs verschillende sporen. We hebben de maatschappelijke weg bewandeld door middel van een interactief proces. Tijdens meedenksessies werd bewoners en belangorganisaties om hun ideeën gevraagd. Daarnaast is aandacht besteed aan de bestuurlijke aspecten en is onderzoek gedaan naar de ruimtelijke randvoorwaarden, de milieuaspecten en de financiële haalbaarheid. We zijn steeds uitgegaan van het behoud en weer bevaarbaar maken van de sluis in combinatie met de aanleg van een passantenhaven. De sluis, een rijksmonument, is wettelijk voor de identiteit van het buurtschap Stolwijkerluis. Bij sloop zou het zijn hart kwijtraken terwijl versterking van het buurtschap juist het een van de uitgangspunten is. De sluis is dan ook het culturele ankerpunt bij de ontwikkeling van het binnen- en buitendijkse gebied. Het is een klein maar complex gebied door de nabijheid van de stad. De zuidwestelijke randweg is weliswaar geen onderdeel van het project maar wel een randvoorwaarde. Met oog voor de landschappelijke en cultuurhistorische waarden en het middeleeuwse verkavelingspatroon is een recreatieve ontwikkeling uitgewerkt waarbij het open karakter van het landschap wordt gehandhaafd. Die openheid wordt door de bewoners heel belangrijk gevonden. We denken in de richting van een polderpark of stadstuin waarin ook plaats is voor culturele activiteiten, bijvoorbeeld een tentoonstellingsruimte. En dan bedoel ik geen gebouw maar een serie kunstobjecten van natuurlijke materialen, geplaatst in het landschap. We zoeken nog een locatie voor een zorgboerderij met dagopvang voor bijvoorbeeld gehandicapten. Het idee is om daar een deel van het beheer van de stadstuin neer te leggen. De kern van onze visie is ontmoeting. Ontmoeting van oud en nieuw, van stad en land en van nat en droog. Dit is een unieke plek in Gouda die de overgang van de dichtheid van de stad naar de openheid van de Krimpenerwaard markeert'.

Adri van den Brink, hoogleraar aan de Universiteit Wageningen

Eerherstel voor rikken

Op twee locaties langs de Hollandsche IJssel worden eeuwenoude rikken in ere hersteld. Rikken vervulden een belangrijke rol voor de steenfabrieken. Het waren een soort dammetjes, begroeid met riet, die dienden om slib uit de rivier te laten bezinken. In het bassin dat zo ontstond kon het slib rijpen tot klei voor de steenbakkerij. Toen de steenfabrieken hun poorten sloten, betekende dit de teloorgang van de rikken. In het kader van het project Hollandsche IJssel is besloten om de rikken uit natuur- en cultuurhistorische overwegingen in 'oude' staat terug te brengen. Rijkswaterstaat zal na de zomer starten met het herstel van de rik in het Mallegatslik in Gouda. Er zijn nog restanten van het oude dammetje aanwezig; die zullen opgehoogd worden met nieuw te storten klei. Voor het eind van het jaar moeten de werkzaamheden afgerond zijn. In de periode 2007-2008 volgt het herstel van de rikken in Nieuwerkerk aan den IJssel, gelegen tussen molen Windlust en Klein-Hitland.

Wie nomineert u voor de H.IJsselsteen 2005?

- Wie zette zich in voor het behoud van dat ene monument? Of bevocht de ontwikkeling van een mooi stuk natuur?
- Welke wethouder heeft het meeste hart voor de Hollandsche IJssel? Is er een vereniging die erkenning verdient voor de streekbewuste daden?
- In welk project komt de rivier het best tot haar recht?
- Die verantwoordelijke persoon of organisatie verdient de H.IJsselsteen 2005.
- Dat is een trofee namens de Stuurgroep Hollandsche IJssel, toegerekend door een onafhankelijke jury.
- Met die kwaliteitsprijs op zak kan het initiatief niet meer stuk.

Haal het nominatieformulier van www.schoner mooier.nl U kunt ook de bon op deze pagina invullen en opsturen.

Ik nomineer:

Stuur mij een officieel nominatieformulier

Naam

Adres

Postcode en plaats

Stuur deze bon in een envelop naar:

Projectteam Hollandsche IJssel
Antwoordnummer 100
2509 WB Den Haag

Een postzegel is niet nodig